

RÉTI ZOLTÁN AKVARELLJEI MADÁCH MÓZESÉRŐL

Azoknak, akik a cím láttán elírásra, vagy nyelvi botlásra gyanakodnak, ki kell jelentenem: tudatosan nem Madách drámai költeményéhez készült vízfestményekről beszélek. Mert véleményem szerint Réti Zoltán művei nem illusztrációk, legalábbis nem szokványos értelemben azok.

Az illusztráció fogalmához óhatatlanul a másodlagosság, sőt némiképp az élődiség mellékíze tapad. Adva van egy irodalmi mű, amely önmagában is megáll, és Madách műve a némileg zavart, sőt kínosnak nevezhető első fogadtatás ellenére, a több mint százéves purgatóriumból kiszabadulva, végül is bebizonyította, hogy ilyen, és elvileg elképzelhető, hogy semmi szüksége sincs illusztrációra.

Réti Zoltán tizenhat akvarellből álló sorozata ilyen újraalkotás, a *Tragédiához* kapcsolódó munkáinak nemcsak méltó folytatása, hanem a művész fejlődésének, elmélyülésének, emberi és technikai érettségének újabb állomása. Képzőművészeti szakértők már nyilván méltatták és méltatni fogják Réti akvarelltechnikájának magas színvonalát, én most művészbáratom alkotásait jelentéstani, kissé pedáns szóval: „szemiológiai” szempontból szeretném röviden elemezni. Arra a kérdésre keresek választ, hogy Madách szövege miként vált a művész keze nyomán színekké, foltokká, vonalakká, s egyáltalán mi az, amit rögzített a drámai költeményből. S itt mindjárt meg kell jegyezni, hogy Réti a legkevésbé sem vállalkozott könnyű feladatra. Hisz Madách *Mózese*, épp az ábrázolás szempontjából, sokat vitatott, sőt vitatható alkotás. Ismeretes, hogy az 1861 végén akadémiai pályázatra beküldött mű nem nyeri el a bírálók tetszését. „Dramatizált eposz”-nak nevezik, amely csak részletszépségekkel rendelkezik, de egészében elvetendő. Zavarta a kortárs szakértőket, hogy bár Madách megtartotta a szokványos drámák ötös tagozódását, a részek vajmi kevésbé nevezhetők felvonásoknak, a valóságban egyenlőtlen hosszúságú és tagozódású képek; az utolsó Keresztury Dezső átiratában (Magvető, 1966), 36 sorból áll, tehát klasszikus értelemben csak rövid jelenetnek számít. A mű ideológiai rehabilitációját az ötvenes években Horváth Károly, esztétikai rehabilitációját pedig kb. tíz évvel később az „élő színpadra alkalmazó” Keresztury Dezső végezte el, a brechti epikus

---

dráma előfutárának tekintve Madách Mózesét: „Az író – olvassuk az említett kiadás utószavában (151–152. oldal) – kis, feszült drámákat fog össze – mint a *Tragédiában* is – egyetlen hatalmas ívvel.”

Réti ezeket a kis drámákat ábrázolja – kivételes tömörítő erővel, néha már a szimbolizmushoz közeledve, de mindig elkerülve a sematizálás veszélyét. Már pedig ez utóbbi különösképp fenyeget egy olyan mű esetében, amelynek cselekménye és szereplői – függetlenül attól, hogyan vélekedünk a Biblia valóságértékét illetően – mitológiai jelekké absztrahálódtak.

Réti Zoltán legnagyobb érdeme, hogy – a fő cselekményvonal látszólagos kárára is – jelentős helyet biztosított sorozatában a személyes kapcsolatok megjelenítésének. Már az első kép is ilyen. Mózes „ellágyulva megöleli” anyját, Jókhebedet, így ébredve nemzeti identitástudatára. Lényegében ebbe a kategóriába tartozik a további három kép is: a kígyót kiáltozó, felborzolt hajú, megcsúfolt Mária örült tánca, a távoli hazáért epekedő Mózes idilli ábrázolása, Mózes és Cippora szerelmi jelenetének nyílt s épp nyíltságánál fogva egészséges erotikája. A szerelem egy másik aspektusát mutatja be a 12. kép: Józsué melankolikus búcsúját Amrától, a moabita hercegnőtől: „Menj Amra, menj, / Ha gyöngye lennék is s könnyörge, / Hogy csak maradj.” Mózes óvásának enged ezzel az áldozattal, amikor nem akar „ellenséget vezetni sátorába”. Ilyen lágy hangvételő, poétikus jelenetek viszonylagos nagy száma mutatja, hogy Réti Zoltán nemcsak kiváló grafikus, de jó zenész is: jól ismeri a dinamika alapvető szabályait, jól tudja, hogy a forték és fortissimók csak a halkabb részletekhez viszonyítva érvényesülhetnek igazán. Ilyen dinamikus csúcsot jelent a hatodik kép: a rémangyal, Asszasziel megjelenése, aztán valóságos dinamikus ívet képez a kilencedik, tizedik és tizenegyedik akvarell: a bálványimádó nép megátkozása, a Józsuénak kiadott parancs a hűtlenek legyilkolására, majd a moabiták elleni harc, amelyet Mózes karját felemelve irányít. („Ó, Jehova! seregek Istene! / Harcolj velünk, – ne hagyd elveszni néped!”). Ez a szerkesztésmód, hangsúlyozom, a zenében olyan gyakori íves konstrukcióra emlékeztet, amely számos népdalunkra jellemző, s csak egyetlen műzenei példát említve, Bartók–Balázs *Kékszakállújában* is világosan kimutatható. Ezt a csúcstípust Réti a gyorsításra emlékeztető ritmikai sűrítéssel is erősíti. Az említett jeleneteket megelőző nyolcadik kép az aranyborjú imádását, a körülötte vonagló pogány táncot mutatja be. Nos, ez az egymást követő három jelenet a szövegben szorosán egymást követő részekhez kapcsolódik, amelyek a már idézett 1966-os kiadásban a 85., 86. és a 87. oldalon olvashatóak. (Érdemes lenne Réti sorozatában a domináló színek, tónusok egymásra következéséből kialakult ritmust is megvizsgálni, de ehhez elengedhetetlen lenne a vizuális szemléltetés.)

Most, hogy ezeket a sorokat írom, világosul meg bennem mindenféle zenei és képzőművészeti ismertetés abszurditása, ha a közvetlen szemléltetés nem lehetséges. Én a Réti Zolinál készített diapozitívokat vetítgetem a falra, hogy felidézzem a balassagyarmati műteremben látott eredetiek felejthetetlen és semmivel sem pótolható élményét. Remélem, az olvasónak is elérhetővé lesz ez az élmény, hisz Réti Zoltán sorozata nyilvánvalóan számos vándorkiállítást él meg. Lesz tehát mihez kötnie ezt a természeténél fogva tökéletlen hebegést.

Nagyon sok mindenről lehetne, sőt kellene még beszélni. A csipkebokor izzó lobogásáról (5. kép). Az utolsó előtti akvarell felejthetetlen telitalálatáról: ahogy a nézővel szembeforduló Mózes szemében tükröződik a Kánaán... Arról, hogyan jelentkezik a sorozatban a nógrádi táj: Madách és Réti tája, és hogyan felelnek a sorozat egyes képei Réti egyéb akvarelljeire, mint Jókhebed első képbeli arca és fejkendője az oly nagy szeretettel ábrázolt palóc anyákra...

Összegzésül: Réti Zoltán művei mindenképpen megérdemelnék az egészen széles nyilvánosságot. Remélem, hogy ez az önmagában megálló sorozat illusztráció formájában is terjedni fog, majd egy újabb Mózes-kiadás szerves részeként.

[1990]

Horváth István

NAGY IVÁN VERSES NAPLÓJA

Feltétlen figyelmet érdemel az a kiadói tevékenység, melyet a Balassagyarmati Városi Tanács elkezdett. A közelmúltban a városba érkező turisták eligazítására bocsátották útjára Kalauzukat, napjainkban a város múlt századbéli nevezetes személyiségének, Nagy Ivánnak kiadatlan versei kerültek ki a nyomdafesték alól. A két kiadvány tartalmában és természetében elüt egymástól; nyilvánvalóan a szükségszerűség és alkalmosszerűség határozta meg az eddigi »kiadói tervet«. Ennek ellenére örömmel üdvözölhetjük tevékenységüket, mert rendszeres munkájukkal kulturális életünk jelentős, lényegi összetevőjét alkotják.

Ismertetőnkben a legfrissebb kiadványukról szólunk, amely Nagy Iván jeles történész fiatalkori verseiből – szám szerint negyvennégyből – fűz

---

össze egy csokorra valót. A válogatás tematikailag közvetlenül a forradalom és szabadságharc kitörése előtt, illetve alatt írt naplóverseket tartalmazza. A válogatást a szabadságharc közelgő 120., a szerző halálának 70. évfordulója, a hagyományok előtti tiszteletadás indokolja. A versfüzérhez életrajzi vonatkozások – jobbadán már ismert – adatait tartalmazó bevezetés és a versek között eligazító tanulmány kapcsolódik.

A válogatás, szerkesztés munkáját és a tanulmányok írását Dr. Szabó Károly végezte el, a korhoz, a történelmi időszakhoz való közeledés szabályainak betartásával: a szerző történelmi tevékenységét ismerve, a versei iránt is tisztelettel. Ebben a vonatkozásban bizalommal lehetünk iránta, bár értékelése egyik legnagyobb fogyatékosága éppen ebből – a talán kissé túlzó – tiszteletből fakad. Nagy Iván – mint ahogy a tanulmányban is olvasható – sem tulajdonított különösebb jelentőséget ezeknek a verseknek: nem szánta nyilvánosságnak és kifejezte abbéli óhaját, hogy halála után semmisítsék meg a gyűjteményt – amit teljesíteni természetesen nagy bűn lett volna. Bár a későbbi Nagy Iván tudományos tevékenységét ismerve nem kételkedhetünk szándéka komolyságában.

Alapjában és általában a fiatalkori »zsengék« tartalmazhatnak olyan gondolatokat, rámutathatnak olyan összefüggésekre, amelyek az alkotó későbbi tevékenységének megértéséhez szolgálhatnak adalékokat, elképzelhető olyan eset, hogy az alkotó pályájának fejlődése – különféle buktatók esetén is – egy irányban halad, és a történelmi módszerekkel dolgozó kutató számára az életmű megértéséhez a megoldás kulcsát adja.

Nagy Iván esetében ennek az ellenkezőjével találkozhatunk. A huszoneves fiatalember – átélve és átérezve korának legjelentősebb gondjait, ugyanakkor a nagyszerű kortársak által ösztönözve – tevékenysége egyáltalán nem meglepő, számunkra sem jelenthet megmagyarázhatatlan tény a fiatalkori naplóversek gyűjteménye. Ezekre a korai versekre is – az esetenként jelentkező lírai hevülések ellenére – inkább a tények szárazabb ismeretése, a valóság leírása jellemző. (Ezt a tényt – a későbbi történész szempontjából vizsgálva – nem elmarasztalásként hozzuk fel, pusztán alkati motívumukra kívántuk a figyelmet felhívni).

Ha tehát Nagy Iván, mint a költő, sem témaválasztásában, sem a megfogalmazás módjában nem üt el – ebben saját magának kell igazat adnunk – a kor átlagos íróitól, miben áll számunkra jelentősége? Versei – kuriózumok. Nem élményszerűségükkel, frissességükkel, hanem életrajzi adataiban, eddig nem ismert dokumentumok erejével hatnak, és ez talán nem kisebbíti későbbi érdemeit sem. Általuk sok újabb vonatkozással egészíthetjük ki a róla alkotott képünket, az életrajzát, a pályaképét feldolgozó kutató számára

---

hasznos, érdekes adalékot hordoznak magukban. Az egész életműtől különválasztva semmiképpen sem állnak meg a saját lábukon, így akár tartalmi, formai szempontú összevetésük a kor nagy költőinak alkotásaival mindenképpen túlzás.

Mit tudunk meg e csokorba válogatott versekből? Adalékokat, utalásokat találhatunk Nagy Iván hazaszeretetére, olvashatunk németellenességéről verset, megtudjuk mennyire gyűlöli az árulókat, ostromozza a gyávákat, teljes szívéből üdvözli a forradalmat, a szabadság megérkezését, virtuskodva csap fel katonának és férfiasan, komolyan vesz részt a harcokban. Vagyis olyan tartalmi ismérveket, emberi cselekedetek megjelenítését hordozzák a versek, amelyek minden e korszakban élőt, e problémák iránt vonzódót, hasonló, sőt ugyanilyen erősségű érzelmi töltéssel motivált cselekedetre indítottak.

A sematikus képen javított volna, ha a teljes versgyűjteményt adják közre, és akkor a befejező tanulmányban sem szükséges olyan verset idézni (pl. Misantrópia), amely a válogatásban nem szerepel. A teljes verscsokor bemutatása esetén nagyobb stílű tanulmányban a fiatal Nagy Iván világára, emberről vallott nézeteire, jellemzőire is rá lehetett volna mutatni, amely a későbbi történész Nagy Iván portréjának megrajzolása esetén fontos eredőket fedett volna fel.

A válogatás elolvasása az olvasót alig elégítheti ki. Aki az irodalom, a versek iránti vonzódás miatt veszi kezébe a füzetet, az a verseket, a lírát hiányolja, aki a történész pályájának előzményekre, világnézetének fejlődésére kíváncsi, az csak – meglehetősen sematikus – torzót kap kézbe. A válogatást ebben az esetben még a szabadságharc közelgő évfordulója sem indokolja, hiszen olyan történelmi időszakban – 1838-tól 1849-ig – születtek ezek is a napló-versek, amelyek egységes korszakot, – a forradalmi mozgalom fontos szakaszát, a betetőzésig – fognak át, és a szabadságharcig eljutott magyarág gondolati fejlődését hordozzák magukon. Ilyenfajta kiadással a versek láncja is szervezettebbé, tömörebbé válhatott volna és ezáltal dinamikusabb árnyaltabb kép rajzolódott volna elénk.

Végezetül egy gondolat az alkalmazott módszerről; feltétlenül indokolt lett volna az olvasók, a kutatók számára, ha filológiai eljárással a versekben tömören megjelenő történelmi helyzetet lábjegyzetkel, magyarázatokkal oldotta volna fel a szerkesztő.

A kiadvány a fenti gondolatokon túl természetesen még több kérdést, problémát felvethet az olvasóban. Az ismertetés célja az volt, hogy az általunk legfontosabbnak vélt hiányosságok, lényeges pozitívumok kiemelésével felhívjuk a figyelmet írójának – az első sorban történész Nagy Iván – realisabb értékelésére. Élete és munkássága megérdemelné, hogy egy filológiailag teljes,

---

elvileg megalapozott pályaképben – amelyben méltó helyet kapnának versei is – gyűjtsük össze a róla szóló ismereteinket, hogy az érdeklődők, helyismereti kutatók időtálló véleményt alkothassanak és valóságos képet kapjanak a történész és a megye kulturális fejlődéséért fáradozó Nagy Ivánról.

[1968]

Mezey Katalin

FERENCZY TERÉZ MINDEN VERSEIRŐL

Mennyi mendemonda és milyen kevés felkutatott tény jellemzi irodalmunk múltját (jelenét)! A jószándékú érdeklődő is háromszor belebotlik emezekbe, míg egyszer amarra rábukkan. Mikor kezdődik valójában a magyar irodalomtudomány? A rendszeres magyar irodalomtörténet? A tudós bűvárok mért állnak olyan méltatlan helyen, hogy több mint fél évszázadokig is nyugodtan elnélküldzik munkásságukat az utódok?

Tudom, az irodalom nem üzlet és nem is valamely szolid, egzakt tudomány tárgya. Többnyire kétes hírek és hírnevek, zsíros egzisztenciák csillogó jelene alatt soványkán és alig észrevéve csordogáló bűvópatak. Ezért is nehéz útját utólag követni. Amire figyelnek, hányszor bizonyul talminak és érdekességét veszti, amire pedig nem, azt a hétköznapiak a szakmához hasonlóan értetlen és érdektelen közege temeti maga alá.

Hogy lehet ebből a kettős körből kitörni?

Talán egy más érdek és érdeklődés bekapcsolásával: az egykori művelődési színhelyeken, életszínhelyeken tevékenykedő utódok tudós munkálkodása révén. Ha nem mindent egy centrumból közelítve, hanem helyi művelődéstörténeti nagyítóüvegek alá helyezve kutatnánk! Bizonyos, hogy más valamit kívülről, s más azon a helyen állva, a helyi történet folyamatosságát ismerve érteni, felmutatni.

Mindez a Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága által indított *Nógrádi irodalmi ritkaságok* első kötetének, Ferenczy Teréz *Minden verseinek* olvastán jutott újfent eszembe. Újfent, mert egyszer már, pár esztendeje a szabolcsi *Folia Rakocziána* sorozat, ami Heckenast Gusztáv és néhai Molnár Mátyás szerkesztésében jelent meg Vaján és Nyíregyházán, rádöbentett arra, hogy mennyivel teljesebb a múltja annak a vidéknek, amelynek jelenét szakmájukat és szűkebb „provinciájukat” szerető kutatók munkája gazdagítja. Akkor ott Zay Anna

---

több szempontból is unikumnak számító *Herbáriája*, Vay Ádám verses önéletírása, Kajali Pál kuruc szenátor, Bercsényi László kuruc kapitány, Lónyay Ferenc főhadbiztos iratai, dokumentumai és más levéltárakból előbúvárkodott, a kor egészét is lényegesen színező források váltak hozzáférhetővé.

Most Salgótarjánban az 1840–50-es évek kiemelkedő, bár azóta is alig ismert, fiatalon öngyilkosságba menekülő szécsényi költőjének eddig összegyűjtött harminc-egynéhány versét adták ki ízléses könyvecskében. Fájdalmas és pontosságra törő tanulmányában a szerkesztő, dr. Praznovszky Mihály, igyekszik összegezni mindazt a – valljuk be – nagyon keveset, amit Ferenczy Teréz alakjának és írásainak megismertetésére az utókor eddig tett. Úgy tűnik, hogy Vajda János 1857-es méltatása óta ez az 54 oldalas, 1000 számozott példányban megjelentetett füzet a legtöbb.

*

Ferenczy Teréz, nemes és nemzeti Ferenczy Sámuel lánya 1823. december 27-én született Rimaszombaton, majd apró gyermekkorában családjával együtt Szécsénybe költözött, ahol haláláig élt. Édesanyja, a hagyományok szerint az irodalom iránt fogékony asszony, korán meghalt. Az első könyveket ő adta lánya kezébe, a romantika iránti vonzódását is anyai örökségnek tulajdonítják. Teréz bátyja papnövendék, aki 1848-ban honvédnek áll, majd Csallóközben elesik. Édesapja, Ferenczy Istvánnak, a kor nagy szobrászának első unokatestvére. Előbb a Forgách grófok könyvkötője, később szeszfőzdéjük vezetője. Mindkét foglalkozása sorsdöntő motívumokat hoz a család életébe.

Teréz érzékeny, korán jelentkező tehetség. 1844-ben, huszonegy éves korában *Esküszegő* című novellája megjelenik a *Pesti Divatlapban*. A népies, palóc dalokkal induló Lisznyay Kálmánnak hibátlanul petőfis, de sajátos, ügyes fordulattal záruló verset jegyez emlékkönyvébe. (A barátságot, amit ajánlani tud neki, fölébe helyezi a szerelemnek – az elutasítás gavalléros, finom formája egy fiatal lánytól.)

Boldog perc című – korainak tartott – verse egy hosszas tekintettől felgyúló szerelem pontos, őszinte rajza. A *Messze vagy* talán ugyanennek a kapcsolatnak későbbi, fájó visszhangja; ahogy a *Jutok-e eszedbe* és a *Dalolj kis madárka* is az elhagyott szerelmes lány fájdalmát fogalmazza meg. Ezekben a versekben is előfordulnak keserű fordulatok, de a kor stílusából, és egészséges, teljes emberi érzelmvilágból fakadnak: a hűtlen szerelmes siratása a tárgyuk. Más természetű *A megölt kígyó* és *A visegrádi hölgy*. Mindkét költemény a női kiszolgáltatottság, gyengeség, az alkalmat el nem szalasztó férfi felelőtlenység balladája. Az első lírai és erőteljes indítású, meghitt természeti rajzokat ad: „Elment a lányka zöld erdőbe, / Hol az ég a kék tóba néz, / S repkényes szirtek ősz fejébe / Törik meg a zord éji vész. // Hol az

---

ibolya elvirítván / A gyöngyvirág nyomába kél, / S a hársok tányér levélkéit / Pofozgatja a játszi szél.”

Az idilli kezdet élettelenebbül megrajzolt melodramába fordul. A *visegrádi hölgy* a Zách Klára-témát Arany János-i dikcióval, de végletesen romantikus, engesztelhetetlen színekkel dolgozza fel. A hatalmi erőszak áldozatául esett lány végzete visszavonhatatlan, az érte bosszút álló apa is „...Összekoncoltatva / Veszett el hasztalan...”. Kár volna – mint ahogy Arany János balladái esetében sem tesszük – áttétel nélküli tényeket kutatnunk ezek mögött a versek mögött. Annyi azonban bizonyos belőlük, hogy a kiszolgáltatott ember érzelmvilága drámaian támadt föl költőjünkben.

Milyenek mutatják a korainak ítélt versek Ferenczy Terézt? Mély érzésűnek és sérülékenynek, büszkének és képzelődőnek, feledni és megalkudni nem tudónak. Ahogy maga is írja *Emlékkönyvbe* című versében: „Korán felejt a törpe lélek, / A műveletlen, a hiú és / A kevélyek. / De akin e vád foltokat nem ejt, / Az a rideg sírig el nem felejt”.

De bármilyen szuggesztívek, részletszépségekkel telik szerelmi versei és a két ismert ballada, mindez még csak „irodalom”. Elmélyülni, sorssá, végzetté, költészetté válni igazán akkor kezdenek írásai, amikor saját élete fölött is tragikus gyorsasággal elborul az ég: hozzátartozói közül a legkedvesebbeket elveszíti és az eufóriás negyvenes évek pezsgését vad hullámverés, majd bénító, halálos némaság, a bukott forradalom utáni idők váltják föl.

Ferenczy Teréz ekkor válik ügyesen, tehetséggel verselgető kislányból igazi, a kor legnagyobbjai között is – rövidke néhány év alatt – fontos jelet író költővé. Maga így fogalmazza meg helyzetét: „Egy szörnyű éjszakának, / S az elborult pusztának / – Már amilyen, olyan, / Mégis fénye vagyok.” (*Nem vagyok én nap*)

Tudatos felismerés és szerepvállalás süt ki ezekből a sorokból, egy kemény intellektus szembenézése helyzetével.

Mert a tragédia maga a nagy lelkekben még nem okoz föltétlen összeomlást: „Lassan gyilkolva ölnek a napok / de meg nem halhatok” írja a *Tél kezdetén* címűben. Az igazi meghasonlás akkor következik be lelkében, amikor a környezet, az életben maradottak törpeségét kénytelen látni és napról napra megszenvedni. Mikor megéri, hogy a mártírok, a vértanúk sírjai fölött milyen szenvtelenül és lealacsonyodottan, milyen kajánul és közönyösen fut tovább az élet, cinkosává szegődve a hatalomnak. Két verse is szól a részvétlenségükben más fájdalmát sem értőknek.

„Hisz mindnyájunknak tépett fürtjeinkkel / Jajgatva kéne porba fetrengeni! / De vigadjatok! – van itt egy kebel / Amely kíván és el tud vérzeni. // Kín itt a léget szívni – s a tavasznak / piros rózsáin vérszag terjedez, / Az erény sírján fúriák virrasztanak, / S minden szent hitet koporsó fedez.” (*Kassandra*)

Ezeket a sorokat olvasva értjük meg, mennyire nem véletlenek Vajda János méltató szavai: ez a hang az ő líráján át egész Adyig sugárzik. A *Testvéri emlék*, az *Apám*, az *Ó, ne kérdjétek* esendőbb, mert még hevesebb, kiérleletlenebb strófái után megindul az a sorozat, amelyet talán már ma is, bizonyos hiányos ismereteink fényében, a költő tehetsége betetőzésének tarthatunk.

A *Fájdalmak tengerén*, a *Bolygó tüzek*, *Az alvó Krisztus*, az *Életunt*, a *Példakép*, a *Szécsény*, 1852. okt. 21. mind a legnagyobbak közt is méltán helytálló, gondolati mélységükben arisztokratikusan, önkínzóan magas erkölcsi igényességükben, formai hibátlanságukban messzire előremutató költemények. A *Szent Kútnál* pedig még a kor beivódott, jellegzetes stílusjegyeiből is kitörő realizmusával, fájdalmas és végleges tisztánlátásával humanista, egyszersmind kiábrándult, modern költőre vall.

„Istenbe vigadni / Mennek a szegények – / Leng a szent lobogó / S közösen zokogó / Hanganon kél az ének. // Bő az aratás szüret / Amit ők kívánnak / S mit kérnek meghitten / Megadja az Isten / A szent karavánnak. // Én magam közöttük / Hit- és reménytelen; / A szent forrás habja / Képem visszaadja – / S az olyan élettelen. // A közelgő halál / Arcomon írva van – / Te hozzád Istenem! / Nincs miért esdenem... / Minden haszontalan.”

Ki mondaná meg, hogy ezt a verset 1851-ben írta egy alig 28 éves leány? Kíméletlen szembenézés és istentagadó szkepszis, megbocsátó megértés a kevéssel is beérők iránt és az engesztelődni nem tudó fájdalom felismerése önmagában. Száz év múlva már mindez milyen természetes is lesz a magyar költészetben!

És ez a pillanat, amikor az embernek szorongató párhuzamként eszébe jut az amerikaiak manapság igazán felfedezett és megbecsült költője – *Emily Dickinson*. Ferenczy Teréznél hét évvel később született és harminchárom esztendővel tovább élt. De hasonlóan vidéki magányban, csalódottságban, elszigeteltségben, csak egy felvirágzó társadalomban, a győztes polgárháborút követő évtizedekben. És aki ezernél több verset hagyott az utókorra. Mennyi a hasonlóság a két múlt századi költő életében és alkatában! És mennyi a különbség a sorsukban! Ránk maradt teljesítményük jelentőségében! Nem a tehetség minősége, de lehetősége volt más – és ez, úgy tűnik, meghatározó. (Ne keresgéljük a fájdalmas összehasonlítás pontjait, bőségesen akadnak: még témákban, feldolgozásmódban is nem egy rokon verset találhatunk a két életműben.)

Kövessük tovább Ferenczy Teréz életútját. A *Bolygó tüzek* számozott darabjai mintha egy filozófiai összefoglalás tételei lennének. Sorra veszik a költőt foglalkoztató legfőbb gondolatköröket. Kiábrándult, józan kép tárul elénk, ha ezek között a versek között tallózunk. A VI. darab például a földet nagy bomló tetemnek láttatja, melynek férgé az emberiség, míg a

IV. vers mintegy élelementséggént fogalmazza meg a madáchival rokon konklúziót: „Éljen hát – ki küzdelem közt, / Túrve tud remélni!!” Az V. strófában a költészetet és zenét jelöli meg, mint megtartó erőket önmaga számára. A VIII. versszak viszont történetfilozófiai pesszimizmusával tűnik ki: „Ha felkelnének mindazon nagyok / Akiktől a történetten ragyog!... / Ugy-e jó emberek / Rájuk rohannátok / Gyilkotokkal készen / S vér folyván a kézen / Ezt kiabálnátok / Nincs szükség reátok?!”

Utolsó, XIII. verse viszont a megalkudni nem tudó, büszke ember arcát rajzolja elénk, sejtetve a többször felrémlő halálszándék komolyságát: „Úgy kértem az imádott életet: / Ha vágyaimnak nem tesz eleget, / Ne alkudjék, mondjon le rólam! / De az élet – e vén kereskedő –, / Csalt, bolondított – így múlt az idő... / Most szívem, lelkem kipusztítva van!”

A vers megoldása: a halál keblén „feltalálom mennyemet”. Az egyre dübörgőbb végzet előtt azonban még menekülni próbál, még nem eldöntött e harc kimenetele, úgy tűnik életért vitázó verseiből.

„Óh, az én életem / Örjögő vad álom / Legyőzni a halált / Lassacskán próbálom. // Fúj a szél – fúj a szél / Az ősz fagyos szele; / Lelkem röpül, miként / Fa száraz levele.”

Támaszt nem talált ebben a küzdelemben. Hiába járja édesanyja sírját, hiába gyűjtögeti forintjait bátyja méltó síremlékére. Nincs, aki ebben a szomorú, vívódó helyzetben mellé álljon, erőt adjon, akivel társulva elviselhetővé válnának a lezúdult csapások.

„Szólok jó apámhoz, / Aki bor mellett ül / A kancsója soha nincs tele. / Vigasztaló szava fáj véghetetlenül. / Ó, bár inni tudnék vele!”

Nem tudjuk, külső események-e vagy belső tényezők gyorsították-e föl 1852 szilveszterétől a Ferenczy Terézben lezajló végzetes folyamatot: egyre kisebb és kisebb sugarú kört ír a halál gondolata fölött. 1853. május 3-án 19 nappal halála előtt nagybátyjához, a híres szobrászhoz ír hibátlan, szép episztolát. Búcsúzik tőle, biztatja, hogy bár életükben sosem találkoztak, halála után hamarosan meglátogatja. A nagy szobrász összeomlásában mintha a maga összeomlását rajzolná meg: „A nemzet egyetlen szobrásza ott hever / A kis kunyhó körül, / Hol gyermekkorában kihajtott a szeder / A zöld sövénytörül. / ...Kinek vándorbotja a dús Itália / Babérhajtása volt, / Most mint koldusbotra, népének hú fia, / Görnyedten meghajolt...” (*Szobrász bátyámhoz*)

Bizonyosságként, de iszonyattal ír ebben a versében is saját közeli haláláról, és megjósolja nagybátyja hamaros pusztulását is (amiben szintén tragikusan igaza lett, alig három évvel élte túl őt a művész).

Mondom, nem tudjuk, hogy a felgyorsuló baj miért pont 1853. május 22-én tetőzött, miért épp ekkor ért el a cselekvés fordulópontjához? Tény, hogy a még alig harmincéves költő szíven lötte magát. A már csak a halál

---

bekövetkeztét megállapítani tudó szécsényi körorvos ad róla végső, pontos leírást: „...sápadt, inkább sovány test alkatású, mint egy 22 éves vala... A szív-burok, úgy maga a szív és sértetlen maradt”. Mégis meghalt. Talán már a pisztoly elsütésének pillanatában. „...A berohanó családtagok íróasztalán Czakó Zsigmond arcképét találják. Azét a Czakóét, aki a 40-es években vadromantikus drámákkal tört be a magyar színpadokra... 1847-ben pisztolylövéssel végzett magával...” – írja bevezetőjében Praznovszky Mihály. A halál módjára tehát tőle vett mintát Ferenczy Teréz. Verseiben is mély nyomot hagyott a kor romantikája, költészetének azonban sajátos ízt és előremutató jelentőséget éppen pontos megfigyelőkészsége, gondolati, erkölcsi ítélőképessége és igényessége adott. A sorssal megalkudni nem tudó, környezete, hazája sötét jelenéből a maga számára kutat nem találó, a feledésbe, vegetatív létezésbe menekülő világ lealacsonyodottságát elviselni nem képes szelleme, zaklatott, gyenge idegrendszere a pusztulást érezte egyedül sorsszerűnek.

Köszönet érte, hogy kései irodalmi örökösei ezt a végzetet megváltoztatni törekedve legalább szellemi hagyatékát a megmaradás fényébe emelték. Bízom benne, hogy irodalomtörténet-írásunk észreveszi, hogy szükség van Ferenczy Teréz *Minden verseire*, szükség van az alakja, élete körül –, mint irodalmunk annyi más jeles tehetségének alakja és munkássága körül – terjengő homály, tisztázatlanság eloszlatására. Szükség van költészete legjobb darabjainak felfedezésére, a magyar líra folyamatosságában az őket megillető hely biztosítására. Ehhez az első, jelentős lépést a *Nógrádi irodalmi ritkaságok* szerkesztői megtették. Kívánjuk mindannyiunknak, hogy dicséretes buzgalmukból még sok hasonló kerüljön napvilágra, az olvasó- és íróársadalom kezébe.

[1984]